

पाण्याची टंचाई ऊस शेतकऱ्याला परवडत नाही. म्हणून आमच्या दादांनी गावापासून साधारण २०-२५ कि. मी. वर असलेल्या एका डोहाचं पाणी उपलब्ध करून घ्यायचं ठरवलं. त्यासाठी पाईपलाईन टाकणं आवश्यक होतं. त्यांनी मला ही गोष्ट सांगितली. मी त्यांना सगळं एस्टिमेट काढून दिलं. पाईप कोणता वापरावा वगैरे सगळ्या गोष्टी ठरल्या; पण खर्च बराच होणार होता. तो एकट्याला परवडण्यासारखा नव्हता. म्हणून दादांनी ही गोष्ट जवळच्या चार शेतकऱ्यांकडे बोलून दाखवली. सर्वांना कल्पना पसंत पडली. सर्व जण एकत्र आले. होणारा खर्च वाटून घ्यायचं ठरवलं. आमच्या २२ एकर उसापेक्षा आता त्याच खर्चात विभागणी होऊन ५०-६० एकराला या पाण्याचा लाभ घेता आला. शिवाय ज्या शेतकऱ्यांच्या शेतातून पाईपलाईन जाणार होती, त्यांनाही त्या मोजमापानुसार होणाऱ्या नुकसानीचं अंदाजपत्रक दादांनी माझ्याकडून काढून घेतलं. त्याप्रमाणे त्या शेतकऱ्यांना रोख पैसे दिले. शिवाय पाईप फोडून पाणी चोरून घेतलं जाणार नाही, या अटीवर गरज पडेल तर लागणारं पाणीही द्यायचं ठरलं. तो सगळाच प्रयोग अत्यंत यशस्वी झाला. विचारपूर्वक माणसं एकत्र आली, तर इतक्या चांगल्या गोष्टी घडू शकतात. बांधावरून वाद घालून भांडण्याचे दिवस आता मागे टाकायला हवेत. एकत्र येऊन 'एकमेका साहा करु अवघे धरु सुपंथ' हे तत्त्व अंगीकारायला हवे.

सगळ्या जगात फिरल्यानंतर मला जाणवले की, आपला देश खरोखरच सुजलाम सुफलाम आणि सर्व दृष्टीने समृद्ध आहे. जगाच्या दक्षिणेला आफ्रिका, ब्राझील वगैरे देशांत शेतीला फारच मर्यादा आहेत. तिथला निसर्ग शेतीस फारसा पोषक नाही. वर्षातून एकच हंगाम ते घेऊ शकतात. अमेरिकेत बर्फ जास्त आहे. तिथेही वर्षभर हवामान शेतीला अनुकूल नाही. भारत हा एकच देश जागतिक पातळीवर असा आहे की, जिथे वर्षभर शेती होऊ शकते. अमेरिकेचा बर्फ आणि थंड हवामान आपल्या काश्मीरमध्ये आहे. आफ्रिकेतलं वाळवंट राजस्थानात आहे. कोकण आणि केरळचा समृद्ध समुद्रकिनारा असो की, डोंगर उतारावर होणारे चहाचे मळे असो; आपण भारतात सर्व प्रकारची शेती करू शकतो. काश्मीर ते कन्याकुमारी हवामानातली विविधता ही आपल्या शेतीला तितकीच पोषक आहे. भारतात सर्व प्रकारची पिके आपण घेऊ शकतो. म्हणूनच मला असं वाटतं की, जर अतिशय नियोजनपूर्वक पद्धतशीर शेती झाली, तर भारत भविष्यात फार मोठा निर्यातदार देश होऊ शकतो. कुठलंही कृषी उत्पादन आयात करण्याची गरज भारताला राहणार नाही. खरं तर आजही भारताला ते कठीण नाही. निदान कोणताही शेतीमाल आयात करण्याची गरज भारताला कधीच नव्हती आणि नाही. पोटापुरतं अन्न इथला शेतकरी नक्कीच पिकवतो; पण आयात - निर्यात धोरण ठरवणाऱ्यांना ही गोष्ट लक्षात येत नाही. कुठल्यातरी राजकीय फायद्यासाठी या गोष्टी घडतात. शेतीमध्ये आता संकट उभं दिसत आहे. शेतकरी संकटात सापडला आहे, त्याला कारण आपली शेती घटनेनुसार संरक्षित क्षेत्र नाही. वीज, पाणी

या मूलभूत सुविधा शेतकऱ्याला सरकार पुरवू शकत नाही. म्हणून शेतकरी संकटात सापडतो. अमेरिकेत शेतीला पूर्ण संरक्षण आहे. तिथला शेतकरी निश्चित आहे. आपल्याकडे अशी परिस्थिती निर्माण होण्यात बऱ्याच अडचणी आहेत.

१२ बलुतेदार आणि १८ आलुतेदारांनी मिळून पूर्वी आपली शेती ३० घटकांच्या मजबूत खांद्यावरून एकत्रितपणे, एकमेकांच्या मदतीने होत असे. आता ती सर्व आदर्श आणि सोयिस्कर यंत्रणा नाहीशी झाली. मजुरीचा प्रश्न निर्माण झाला. यंत्राचा वापर वाढला. हळूहळू शेतकऱ्यांची शेती करण्याची शारीरिक क्षमताही कमी कमी होत आहे. शेतीशिवाय इतर ठिकाणी रोजगार जास्त मिळतो. म्हणून तिकडे जाण्याकडे शेतमजुरांचा कल वाढला. सगळ्यांना हमी मिळाली, पण शेतकऱ्यांना नाही. मजुरीचे दर निश्चित केले जातात; पण आमच्या शेतकऱ्यांचं उत्पन्न निश्चित केलं जात नाही. त्याचे कामाचे तास कोणी ठरवून दिलेले नाहीत की, उत्पन्नाचा भरवसा त्याला कोणी देत नाही. म्हणून शेती अडचणीत आली. शेतकरी समस्याग्रस्त झाला. ही सर्व मानवनिर्मित संकट मालिका आहे. निसर्ग कोपतो, रसतो, नुकसान करतो; पण पुन्हा आपला समतोल साधून ते नुकसान भरूनही देतो; पण माणसं मात्र फक्त एकमेकांचं नुकसान करतात. भरपाई तर कधीच नाही. एकदा दुष्काळ पडला, तरी अनेकदा भरपूर पीकपाणी होत असतं; पण माणूस मात्र त्यामानाने दुबळा ठरतो. आपल्या उपलब्ध साधनसंपत्तीचा वापर करण्याची त्याची शक्ती कमी पडते. शासन - प्रशासन यंत्रणेची इच्छाशक्ती कमी पडते.

बदलता काळ आणि काळाबरोबर ओघाने आलेल्या अनेक समस्या, याची कारणं काहीही असोत, यावर मात करायची तर शेतकऱ्यांनी आता एकत्र आलं पाहिजे. गटशेती, बाजार समूह यांच्या माध्यमातून शेतकऱ्यांनी आपलं हित साधायला हवं. कंपनीकडून एकत्रितपणे खतांची / औषधांची थेट मागणी नोंदवली, तर ती फायदेशीर ठरते. तसेच कंपन्यांशी केलेले कृषिमाल विक्री करारही फायदेशीर ठरतात. पुणे आणि ठाणे याबरोबरच सातारा, कोल्हापूर, सांगली अशा अनेक जिल्ह्यांत असे प्रयोग शेतकरी एकत्र येऊन करू लागले आहेत. त्यांचे प्रमाण कमी आहे, पण ते यशस्वी होत आहेत. असे प्रयोग सर्वत्र घडायला वेळ लागेल; पण सुरुवात तर चांगली झाली आहे. त्याचं अनुकरण व्हायला हवं. **इच्छा असो की नसो, गरजेपोटी तरी शेतकऱ्यांनी एकत्र घायला हवं. आगामी काळात शेती आणि भूजल संवर्धन समूहानेच करावे लागणार आहे, हे आता कोणीही नाकारू नये. कारण शेती हा या देशाचा प्राण आहे. तो सर्वांनी मिळून वाचवायला हवा.**

संकटांचा अंधार घालवण्यासाठी दिवाळीत दिव्याने दिवा लावून दिव्यांच्या अनेक ओळी लावण्याची प्रथा आहे. शेतीतला अंधार घालवण्यासाठी आता शेतकऱ्यांनीही असा दिव्याने दिवा लावावा.

लेखक कृषितज्ज्ञ, विचारवंत व संशोधक शेतकरी आहेत.

